

Валерій ГОРОВИЙ,

д-р іст. наук, заступник генерального директора НБУВ

СУЧАСНА ІНФОРМАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ: БІБЛОТЕЧНИЙ АСПЕКТ

У статті обґрунтовуються перспективи використання бібліотечної системи України в розвитку інформатизації, організації ефективного використання необхідних для суспільного розвитку вітчизняних інформаційних ресурсів та ресурсів глобального інформаційного простору.

Ключові слова: дистантні форми бібліотечної роботи, комп'ютеризація, інформаційне виробництво, оцифрування фондів, соціальні структури, соціальні інформаційні комунікації.

Процес розширеного виробництва інформаційних ресурсів став однією з найбільш помітних і суттєвих рис сучасної цивілізації, починаючи із середини минулого століття. Темпи цього виробництва були настільки високими, що поряд з безсумнівно позитивним значенням для людства прискороженого освоєння навколишнього світу швидко й рельєфно виявили і серйозні сукупні проблеми. Уже на кінець 80-х – середину 90-х років щорічний світовий інформаційний потік перевищив 10 млн назв наукової та іншої інформаційної продукції, що в перерахунку на одного споживача – інженера, наукового співробітника, спеціаліста – становило 1500 сторінок щодня. Навіть у найбільш технічно розвинутих країнах утрачалася можливість керування масивом інформації, генерованої суспільством. За деякими даними, кожна десята науково-дослідна робота США виконувалася марно, оскільки була вже десь виконана. У Німеччині понад 15 % національного доходу витрачалося на дублювання наукових досліджень. У колишньому СРСР, за оцінками економістів, понад 10 % валового національного прибутку витрачалося неефективно саме через непоінформованість наукового і промислового секторів [1, с. 26].

Наведена статистика демонструвала тривожний факт випереджального характеру зростання потоку генерованої людством інформації порівняно з традиційними можливостями стосовно її обробки, засвоєння й використання. І це пов'язано не лише з марно витраченими коштами. Неспроможність уведення в обіг істотної частини генерованої інформації стосовно навколишнього світу і процесів, що відбуваються в нашому суспільстві, зумовлювала викривлене уявлення про дійсність, а за умо-ви розвитку цієї тенденції – зростаючу неадекватну реакцію суспільства на навколишнє середовище.

Різно зростаючі обсяги продукованої людством інформації значною мірою були спричинені розвитком НТР. Хоча науково-технічна революція охоплювала найбільш розвинуті країни світу, напрацьовані на її базі інформаційні масиви мали глобальне значення. Проникнення значних обсягів нової інформації дедалі глибше в соціальну структуру суспільства певний час вносило деструктивний момент у розвиток ситуації. Слабо контрольоване наповнення інформаційних баз цією інформацією погіршувало якісні показники функціонування баз, невикористання загрожувало відставанням, маргіналізацією.

Технологічно розвинуті держави швидко знайшли вирішення проблеми у вдосконаленні механізмів керування інформаційними потоками, упровадженням в інформаційну сферу електронних технологій. Таким чином, було вдосконалено процес збагачення всієї структури соціальних інформаційних баз потрібною інформацією, і значно зросла ефективність використання нових інформаційних масивів, інформаційного ресурсу суспільства в цілому.

Зростаючі обсяги продукованої суспільством інформації, удосконалення інструментів керування інформаційними потоками, щодалі глибше проникнення нової інформації в соціальну структуру суспільства й розширення доступу до неї дедалі більшої кількості людей відкрили нові можливості в реалізації продуктивних сил суспільства. У сукупності всі ці фактори окреслювали процес переходу до постіндустріального етапу інформаційного суспільства, а якщо говорити про ще більш віддалену перспективу – суспільства знань.

Саме забезпечення доступу дедалі більшої кількості людей до інформаційних ресурсів суспільства є однією з найважливіших ознак переходу до інформаційного суспільства. Сьогодні цей процес знайшов своє відображення в реалізації цілого ряду супутних завдань, вирішення яких обумовлює розвиток інформатизації суспільства.

Технічний аспект реалізації проблеми пов'язаний з постійною роботою над удосконаленням комп'ютерної техніки з метою збільшення надійності та швидкодійності (до десятків мільярдів операцій у секунду найближчим часом) [2, с. 17–20], а також наближення до користувача, до його запитів. Паралельно вдосконалюються технології розвитку засобів зв'язку, від наземних до супутникових, підвищується їх надійність і пропускна можливість. Удосконалюється програмне забезпечення, робота найновішої комп'ютерної техніки набуває характеристик сумірних з інтелектуальними. В єдиному процесі також організується підготовка працівників, спеціалістів значно оновленої сфери суспільної діяльності – інформаційної. Як зазначає Л. Г. Мельник, «з формуванням основ інформаційного суспільства, тотальною комп'ютеризацією населення і розвитком всесвітньої павутини Інтернету дедалі більш відчутно

проступає нова гуманітарно-комп'ютерна реальність: виникає біоквантовий генетичний симбіоз людини (біологічної істоти) і комп'ютера...» [3, с. 10–14]. Високотехнологічні держави сучасності – США, Японія, Німеччина та інші – протягом кількох десятиріч реалізують ґрунтовні освітні програми, удосконалюють підготовку відповідних наукових кадрів. Одним з результатів цього процесу є те, що на сьогодні наукові працівники в США генерують 35 % усіх наукових публікацій світу. Водночас серед проблем інформатизації серйозна увага приділяється також і наданню необхідної підготовки користувачам електронної інформації, у навчальних закладах та з використанням інших форм надання комп'ютерної освіти.

Електронні технології прийшли також у бібліотечні заклади – традиційні центри суспільного збереження й використання інформації. З одного боку, вони дали відчутний поштовх усім напрямам бібліотечної справи, пов'язаним з удосконаленням обслуговування читачів безпосередньо в бібліотеках. З іншого – дали змогу розширити коло користувачів за межами бібліотеки, з допомогою електронних засобів зв'язку. Посилення попиту на інформацію за межами традиційного читацького кола бібліотек у середовищі бізнесу, політики, владних структур, у процесі активізації всієї системи соціальних структур у рамках розвитку громадянського суспільства помітно змінює акценти в діяльності бібліотечних закладів. Вони дедалі більше набувають ознак загальносуспільних інформаційних центрів широкого призначення.

Наявний уже досвід, зокрема 15-річна практика інформаційно-аналітичного обслуговування різних категорій користувачів СІАЗ, демонструє, що ці центри можуть стати ефективним суспільним інструментом задоволення необхідними інформаційними ресурсами всіх категорій вітчизняних користувачів. Для цього в стислі терміни потрібне вирішення таких завдань:

- впровадження електронних інформаційних технологій у сучасну бібліотечну діяльність, активне включення бібліотек у мережу сучасних соціальних інформаційних комунікацій;

- впровадження дистантних методів роботи як найбільш перспективного напряму розвитку бібліотечних установ у майбутньому, урізноманітнення, удосконалення активних форм інформаційно-аналітичного обслуговування всіх категорій користувачів, активізація бібліотек як сучасних інформаційних центрів, утвердження на інформаційних ринках у сприятливий для цього час, у період їхнього становлення;

- проведення роботи з оцифрування фондів бібліотек, оперативного введення в суспільний обіг насамперед тієї їх частини, що є гостро необхідною для вирішення актуальних проблем суспільного розвитку,

вітчизняного наукового поступу, формування національних духовно ціннісних орієнтирів, патріотичного виховання нових поколінь українців;

- вироблення стратегічних підходів, налагодження ефективного процесу відбору в інтересах вітчизняного користувача якісної інформації з інформаційних масивів глобального інформаційного простору, комплектація ними наявної системи інформаційних баз і підготовка для ефективного використання українськими користувачами;

- об'єднання українських інформаційних ресурсів у загальнонаціональний банк даних, організація діяльності на цій основі Національної електронної бібліотеки України «Бібліотека-XXI», налагодження ефективної координації діяльності бібліотечних установ, а в подальшому – інформаційних, науково-інформаційних, культурно-інформаційних та ін. центрів у роботі з задоволення суспільних запитів на інформацію, у реалізації без зайвого дубляжу процесу оцифрування фондів, збагачення їх новими інформаційними ресурсами, освоєння ефективних форм інформаційно-аналітичної діяльності, організація дієвого використання національних інформаційних ресурсів в умовах впливів глобального інформаційного простору;

- професійне вдосконалення бібліотечних працівників, організація підготовки спеціалістів, необхідних для забезпечення вимог сучасних інформаційних процесів.

Нові технології дають змогу вирішити два важливих завдання, затребуваних сучасним суспільством: істотно вдосконалити якість обслуговування читачів у бібліотеці й розширити сферу інформаційного обслуговування користувачів за межами бібліотек.

У самій бібліотечній установі комп'ютеризація значно прискорює обслуговування читачів, підвищує якість інформування про наявні інформаційні ресурси, сприяє доступу до електронної інформації, що стали вже складовою бібліотечних фондів, значно вдосконалює консультативно-методологічну та культурно-освітню роботу.

Дистантні форми бібліотечної роботи набувають якісного вдосконалення, розвиваються і, у недалекій перспективі, очевидно, мають стати провідними в інформаційному забезпеченні користувачів. На сьогодні вони розвиваються у двох основних напрямках. Перший пов'язаний з розвитком традиційних форм дистантного обслуговування на базі поступового заміщення інформації на паперових та ін. традиційних носіях електронними: формування електронних каталогів, довідкової інформації на сайтах бібліотек, поступовий перехід міжбібліотечних інформаційних обмінів із книжкової форми обігу, мікрофільмування та ін. на обмін в інтересах користувачів електронною інформацією, представлення в їх розпорядження наявних масивів електронної інформації, структурованої в базах та електронних бібліотеках.

Другий напрям дистантного обслуговування користувачів, пов'язаний з організацією власного інформаційного виробництва бібліотеками, виготовленням інформаційно-аналітичних продуктів у режимі «інформація на базі інформації», що ефективно розкривають наявні бібліотечні фонди на рівні занурення в змістовну глибину видань, розгляду основних ідей, висновків, прогнозів, що сприяє ефективному донесенню матеріалу зацікавленому користувачу, сприяє продуктивному використанню бібліотечних ресурсів у роботі з реалізації народногосподарських програм, з розробки наукових тем, соціальних та ін. проблем, що виникають у процесі розвитку суспільства. Даний напрям діяльності бібліотечних установ перебуває в процесі становлення. На сьогодні в ньому відбувається розгалуження в меншій мірі на два напрями: виробництво інформаційних, інформаційно-аналітичних та аналітичних продуктів, орієнтованих на масового користувача, і продуктів, що замовляються сферою корпоративних користувачів, вузькотематичного призначення. Виробництво останньої категорії продуктів є важливим напрямом входження бібліотечної системи в інформаційні ринкові відносини.

Наявний досвід показує, що впровадження електронних інформаційних технологій в бібліотечну сферу стає переконливим аргументом на користь бібліотек у дискусії про їх значення для сучасного суспільства в умовах наявності Інтернету, зниження кількості відвідувачів у бібліотеках, зниження суспільного авторитету бібліотек.

Другим аргументом, про що свідчить практика співпраці великих бібліотек з різними категоріями користувачів, – є, власне, проблема ефективного використання інформаційних ресурсів того ж таки Інтернету. Необхідно зазначити, що протягом останнього десятиріччя в його ресурсах з'явилося багато високоякісної інформації, що значною мірою нівелює критичне ставлення до неї і потребує серйозної організації його використання. При цьому, однак, по-перше, масиви цієї інформації стають надзвичайно об'ємними, по-друге, корисна інформація прихована величезними обсягами низькоякісної або ж і просто шкідливої інформації. Сучасний користувач, як правило, відчуваючи дефіцит часу, з допомогою пошукових систем «знаходить щось», що в більшості випадків лише певною мірою задовольняє запити. Таким чином у більшості випадків можна говорити про невисоку ефективність використання інформаційних ресурсів.

Сучасні бібліотеки якраз і можуть стати ефективною ланкою між глобальними масивами електронної інформації і сучасним користувачем. З урахуванням його запитів вони можуть відшукувати суспільно значущу інформацію, комплектувати нею свої фонди, готувати її до ефективного використання та успішно задовольняти існуючі запити. Таким

чином, професіонали – інформаційні працівники – успішно працюватимуть з масивами електронної інформації, а професіонали в економічних структурах, органах державної влади, в науці та ін. зможуть продуктивно використовувати найновішу інформацію.

І, нарешті, третій аргумент на користь бібліотек. Він пов'язаний з необхідністю вдосконалення вітчизняного інформаційного виробництва. Підвищення інтенсивності глобальних інформаційних впливів створює серйозну загрозу уніфікації в інформаційному виробництві, може бути умовою втрати національної своєрідності в цьому процесі. Водночас вітчизняна бібліотечна система у своїх фондах зберігає той ресурс культурних, духовно-ціннісних надбань попередніх поколінь нашого народу, що має стати надійним дороговказом у вітчизняному інформаційному виробництві, в утвердженні суспільних ідеалів, консолідації українського суспільства. І цей ресурс потребує активного введення в обіг через оцифрування ресурсів на паперових носіях, досконале інформування, сучасні методики поширення інформаційних ресурсів.

Таким чином, уже наведені аргументи, сформульовані на базі аналізу практики сучасної інформаційної діяльності бібліотек, свідчать про зростаючі перспективи цієї діяльності в нашому суспільстві, що входить в інформаційний етап свого розвитку.

Практика показує, що позиціонування бібліотечних установ сучасних інформаційних центрів дає можливість розглядати їх ресурси як інформацію для змістовного наповнення цілих систем соціальних інформаційних баз, що забезпечують існування й розвиток системи соціальних структур суспільства. Об'єднання ресурсів у фондах бібліотек, відповідне структурування наявних інформаційних масивів дає можливість їх використання при потребі, частково чи повністю в інтересах соціальних структур окремих їх представників, а також категорій користувачів, схильних за своїми інформаційними запитами до входження в ті чи інші соціальні структури.

Збагачення фондів бібліотек новою інформацією в сучасних умовах є найбільш ефективним тоді, коли інформаційні працівники бібліотек координують цей процес з інтересами корпоративних користувачів, або ж діють за їх ініціативою.

Нові форми взаємовідносин сучасної бібліотеки і обслуговуваних нею соціальних структур уже сьогодні активно виявляються у відносинах провідних бібліотечних установ з управлінськими структурами, політичними організаціями, сферою бізнесу, науки та ін.

Розгляд сучасних бібліотек під кутом зору їх використання насамперед як консолідованих центрів інформаційного забезпечення соціальних інформаційних баз зумовлює необхідність певних методологічних висновків:

– по-перше, від бібліотечних працівників у сучасних умовах у дедалі більшій мірі вимагається вивчення не лише запитів читацького контингенту, а й корпоративних замовників на інформаційні ресурси бібліотек, формування реального уявлення про базові масиви необхідної для їхньої діяльності інформації, відповідне її комплектування і, по можливості, підготовку до продуктивного її використання;

– по-друге, організація ефективної кооперації бібліотечної діяльності, що сприятиме забезпеченню фондів, відповідно – інформаційній насиченості баз, забезпеченню можливостей комплектування й обслуговування всіх категорій користувачів, у т. ч. дискантних;

– по-третє, реалії сьогодення вимагають активізації бібліотечних працівників у відносинах із замовниками, а саме: розвитку дистанційних форм обслуговування, удосконалення асортименту інших послуг у сфері інформаційного забезпечення, удосконалення реклами своїх можливостей, набуття всіх необхідних якостей для роботи в умовах розвитку вітчизняного ринку інформації.

Таким чином, майбутнє бібліотеки значною мірою пов'язане з необхідністю соціальної активізації її працівників, утвердження в новій ролі, що відповідає запитам сьогодення. Варто при цьому підкреслити, що перспективи трансформації бібліотечної сфери в систему сучасних інформаційних центрів, суспільних структур, життєво необхідних на етапі виходу з глибокої суспільної кризи, забезпечення прискореного розвитку України як повноправного партнера всіх інших успішних суб'єктів міжнародної діяльності в період їх утвердження на інформаційному етапі розвитку цивілізації можуть бути реальними лише за умови ефективного розвитку системи соціальних інформаційних комунікацій.

Розвиток системи соціальних інформаційних комунікацій є обов'язковою умовою вдосконалення соціальної структури суспільства, що, у свою чергу, забезпечує його життєздатність у швидкоплинній зміні умов навколишнього середовища і гарантує необхідний якісний розвиток у перспективі. Освоєння бібліотечними установами електронних інформаційних технологій, комп'ютеризація бібліотечної системи дає змогу ввести в суспільну практику найефективніші на сьогодні електронні комунікації. Потенційно вони дають найбільшу можливість з усіх відомих у суспільній практиці людства для доступу до інформаційних ресурсів прикладного значення, мають можливість забезпечувати ефективний зворотний зв'язок між інформаційними центрами і соціальними структурами, які вони обслуговують.

Слід підкреслити, що істотні зміни в діяльності бібліотек під впливом зростаючих суспільних запитів на основі впровадження електронних інформаційних технологій зумовлюють необхідність уточнення змісту сучасної інформаційно-аналітичної діяльності. У зв'язку зі зростанням

акцентів у діяльності бібліотек, пов'язаних насамперед з дистанційним обслуговуванням системи суспільних інститутів, соціальних структур суспільства, ефективність їх діяльності дедалі більшою мірою залежатиме від упровадження активних форм роботи, пов'язаних з відбором необхідної для замовника інформації, підготовки її для використання в найбільш зручній для нього формі, здійсненням змістовного аналізу, окресленням перспектив розвитку теми тощо. Практика показує, що найбільш ефективними для вирішення даного комплексу завдань є інформаційно-аналітичні форми роботи. Їх продуктивність підвищується з оперативною доставкою, швидким реагуванням на корекцію змісту замовлення. Таким чином забезпечується успішна співпраця із замовником з огляду на кінцевий результат співробітництва.

Такий підхід сприяє підвищенню рівня одного з найважливіших для сучасного суспільства показників – ефективного використання інформаційних ресурсів, що в кінцевому результаті є показником ефективності розвитку суспільства.

Для забезпечення ефективного обслуговування корпоративних, найбільш суспільно значущих категорій користувачів сучасної бібліотеки потрібним є не лише постійний соціологічний моніторинг, виявлення тенденцій відповідних змін у запитах користувачів і вироблення у зв'язку з цим дієвих методик обслуговування. «Суть успішної стратегії, – як стверджує всесвітньо відомий бізнес-стратег К. Омає, – це дати користувачам те, що вони дійсно хочуть, причому кращим чином, ніж це роблять конкуренти. Отже, насамперед вам потрібно дізнатися, чого ж дійсно хочуть ваші користувачі» [4, с. 11].

Широкий доступ до інформаційних ресурсів створює нові можливості для розвитку демократичних процесів у суспільстві, удосконалення керування суспільством, забезпечення таким чином необхідної системи противаг у його політичній й економічній структурі, механізмів внутрішнього самоконтролю розвитку суспільства і держави.

Відповідна сучасним запитам система соціальних інформаційних комунікацій дає змогу кожному члену суспільства знайти себе в системі його соціальних структур, створює можливості для реалізації творчого потенціалу членів суспільства, пов'язаного з використанням його інформаційного ресурсу, що є найбільш продуктивним способом використання інформації з відомих у суспільній практиці.

Розвиток соціальних інформаційних комунікацій і нерозривно пов'язаних з ними соціальних інформаційних баз сучасного суспільства створює нові, якісно вищі від усіх відомих до сьогодні людству умови для суспільної консолідації, досягнення взаєморозуміння в Україні, створює можливості для успішної її діяльності в системі міжнародного співробітництва.

Список використаної літератури

1. *Свириденко С. С.* Информационные технологии в интеллектуальной деятельности / С. С. Свириденко. – М., МНЭПУ, 1995. – С. 26.
2. *Винарик Л. С.* Экономический и социальный прогноз создания информационного общества в Украине / Л. С. Винарик. – Донецк : ИЭП НАН Украины, 1997. – С. 17–20.
3. *Мельник Л. Г.* На пороге информационного общества / Л. Г. Мельник // Социально-экономические проблемы информационного общества. – Сумы : ИТД «Университетская книга», 2005. – С. 10–14.
4. *Омае К.* Мышление стратега: Искусство бизнеса по-японски / Кеничи Омае ; пер. с англ. – 2-е изд. – М. : Альпина Бизнес Букс, 2008. – С. 11.